

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Καλά βιβλία, γόνιμοι συνειρμοί

Η σημερινή οικονομική κρίση είναι μια από τις πολλές που το ελληνικό κράτος έχει περάσει στα 180 χρόνια της ζωής του. Ίσως είναι και η χειρότερη· επειδή καμιά από τις προηγούμενες δεν επέφερε τόσες καταστροφές, όσες μπορεί πιθανολογικά να επιφέρει η σημερινή. Πιθανολογικά, δηλαδή με σενάρια λίγο έως πολύ πιθανά, λαμβάνοντας υπόψη τις πιθανές ανατροπές μέσα και έξω από την Ελλάδα και την οικονομία της – παραδείγματος χάριν, κοινωνικές αναταραχές, εξεγέρσεις και πολέμους στον γεωπολιτικό μας περίγυρο.

Αν αληθεύει αυτή η υπόθεσή μου, το βιβλίο του Σταύρου Θωμαδάκη έρχεται σε ώρα κατάλληλη. Θα βοηθήσει να κατανοήσουμε τα βαθύτερα, μακροχρόνια αίτια που μας οδήγησαν στη σημερινή κρίση· τα οποία διακρίνονται πολύ συχνά στα κείμενα του βιβλίου όλα γραμμένα και παρουσιασμένα μεταξύ 1980 και 1995.

Ο Σταύρος Θωμαδάκης είναι γνωστός και γερός οικονομολόγος, με διεθνή παρουσία. Λιγότερο γνωστή είναι η θητεία του στην οικονομική ιστορία και η ευρεία ιστορική του παιδεία. Και η ιστορία είναι παρούσα σε όλα τα κείμενα που αναδημοσιεύει σήμερα στο βιβλίο του.

Σπάνιος συνδυασμός, αλλά επίκαιρος. Την ιστορία, και ειδικότερα την οικονομική ιστορία, την επανέφερε στην επικαιρότητα η κρίση. Αυτό δεν είναι παράδοξο ούτε πρωτοφανές, είναι αντίδραση ενάντια στις μονομέρειες της οικονομικής και της ιστορι-

κής επιστήμης. Δεν λέω ότι, βλέποντας ιστορικότερα την οικονομία, οι οικονομολόγοι θα γιατρέψουν την παγκόσμια κρίση· ούτε ότι ανατρέχοντας στην οικονομική ιστορία, οι ιστορικοί θα σώσουν την υφήλιο από την απληστία των ισχυρών. Λέω απλώς ότι η ιστορία, μολονότι δεν επαναλαμβάνεται, μας βοηθεί να κατανοήσουμε την βιωματική μας εμπειρία· για πολλούς λόγους. Κυρίως επειδή η ιστορική προσέγγιση απαιτεί βάθος χρόνου και εύρος χώρου. Δεν μας επιτρέπει να περιορίζουμε τα ερευνητικά μας ερωτήματα σε χώρους και χρόνους στενούς· σε μια μόνη χώρα, χωρίς διεθνικότερες αναφορές και συγκρίσεις· και σε πρόσφατες μονάχα περιόδους, σαν να μην έχουν παρελθόν τα προβλήματα.

Γι αυτούς τους λόγους, άλλωστε, η κρίση έφερε στο προσκήνιο τις μονομέρειες της οικονομικής επιστήμης. Θα αναφέρω δύο παραδείγματα. Το ένα είναι τα χρηματο-οικονομικά εργαλεία που συνετέλεσαν στην κρίση και που στηρίζονται σε αντίστοιχα μοντέλα ανάλυσης και, υποτίθεται, μιας κάποιας πρόβλεψης. Αλλά πώς μπορεί ένα μοντέλο να εντάξει σε μια μερικευμένη προσομοίωση την πολυπλοκότητα του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος; Και τί να κάνουν οι χίλιες μεταβλητές ενός γιγανταίου έστω μοντέλου μπροστά στις άπειρες παραμέτρους που αδιάκοπα απορυθμίζουν και διαλύουν την οικονομία για να την ξαναρυθμίσουν και να την τακτοποιήσουν, και ξανά να την απορυθμίσουν και να την ξαναδιαλύσουν, εις το διηνεκές; Πώς μπορεί μια επιστημονική κοινότητα, έστω και αν περιλαμβάνει εκατοντάδες ιδιοφυών ανθρώπων, να μετρήσει τη χασομική μεταβλητότητα των ανθρωπίνων συμπεριφορών;

Έτσι ερχόμαστε στο δεύτερο παράδειγμα μονομέρειας: είναι η αντάρχεια της κοινότητας των οικονομολόγων. Όπως όλες οι επιστημονικές κοινότητες, έτσι και αυτή έτεινε ανέκαθεν να οχυρώνεται μέσα σε καλοχαραγμένα σύνορα (για να μη ξεχνιόμαστε, διευκρινίζω αμέσως ότι τα σινάφια των απανταχού της γής ιστορικών δεν εξαιρούνται, κάθε άλλο). Ο επηρμένος θρίαμβος του νεοφιλελευθερισμού, από το 1980 και μετά, ήλθε να ενισχύσει την αντάρχη απομόνωση της συντριπτικής πλειονότητας των οικονομολόγων.

λόγων. Ελάχιστες ήταν οι εξαιρέσεις, μεμονωμένα άτομα. Και τα όσα είπαν και έγραψαν, θεωρήθηκαν παραφωνίες. Πνίγηκαν μέσα στον ορυμαγδό των καπιταλιστικών θριαμβολογιών και στον κονιορτό των επιστημονικών δημοσιεύσεων για όλα τα θέματα, εκτός από την κρίση που ερχόταν.

Στα κείμενα αυτού του τόμου υπάρχουν πολλές τέτοιες, γενναίες παραφωνίες. Λόγου χάριν, δεν υπάρχει ούτε ένα μακρο- ή μικρο-οικονομικό μοντέλο, έστω προς εντυπωσιασμό. Δεν υπάρχουν μαθηματικά επιχειρήματα, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, κατανοητές σε οποιονδήποτε έχει τελειώσει ένα καλό λύκειο. Υπάρχουν βεβαίως στατιστικοί πίνακες· οι οποίοι, όμως, συγκρίνουν συχνότατα την Ελλάδα με άλλες ευρωπαϊκές χώρες· και καλύπτουν χρονικά διαστήματα αρκετά μεγάλα, από πέντε έως εικοσιπέντε χρόνια, σπάνιο ευτύχημα σε βιβλία οικονομολόγων, ιδίως όσων ασχολούνται με τα νομισματικά και τα χρηματοοικονομικά ζητήματα.

Άλλες γενναίες παραφωνίες του βιβλίου: ο Σταύρος Θωμαδάκης αρνείται να οχυρωθεί σε χαρακώματα οικονομολογικά. Τα ερωτήματά του, βεβαίως, και η βασική επιχειρηματολογία του, αφορούν στην οικονομία. Αλλά ο συγγραφέας χρησιμοποιεί όχι μόνο τη γεμάτη οικονομολογική του εργαλειοθήκη και τα ιστορικά εργαλεία του, αλλά και πολλά από τα εργαλεία άλλων κοινωνικών και πολιτικών επιστημών. Καλό παράδειγμα είναι το πώς ερμηνεύει την διόγκωση των κρατικών δαπανών και του δημοσίου χρέους χρησιμοποιώντας την έννοια του «πολιτικού / εκλογικού / δημοσιονομικού κύκλου». Είναι το ερμηνευτικό σχήμα που συνδέει τις αυξημένες κρατικές δαπάνες με την εκάστοτε πολιτική συγκυρία· και που συσχετίζει τις πιο αλόγιστες από αυτές με τις εκάστοτε εκλογικές συγκυρίες – και με τον άθλιο ευφημισμό του «πολιτικού κόστους». Έτσι, ο Σταύρος Θωμαδάκης εντάσσεται σε μια σχετικά μικρή και πρωτοποριακή ομάδα ερευνητών από διάφορα επιστημονικά πεδία, που ανοίγουν τις ερευνητικές τους αναλύσεις σε επάλληλους χρονικούς ορίζοντες και σε παράλληλες επιστημονικές απορίες. Μόνο τέτοιες προσεγγίσεις μας απε-

λευθερώνουν από την εξειδικευμένη μονομέρεια, μας βοηθούν να σκεφτούμε ελεύθερα: άρα, μόνον αυτές μας προσφέρουν την ελπίδα της γνώσης.

Ας μου επιτραπεί να τελειώσω με δυο-τρεις συνειρμούς κάπως αναπάντεχους και ίσως γόνιμους. Ο Σταύρος Θωμαδάκης ζητάει συνεχώς, από το 1985, να συνειδητοποιήσουμε πόσο καταστρεπτικές είναι για την οικονομία οι κρατικές παρεμβάσεις που εξαρτώνται από τον εκλογικό κύκλο και τη δημαγωγία: αντιστρόφως και κατά συνέπεια, πόσο ευεργετικές είναι οι μακρόπνοες παρεμβάσεις για την οικονομία αλλά και για την ίδια τη Δημοκρατία. Ελάχιστες ήταν οι φωνές σαν τη δική του, που μίλησαν για το μείζον αυτό πρόβλημα – και δεν ακούστηκαν, έως ότου ήλθε η κρίση.

Αλλά μια κρίση είναι καταστροφή δυνάμει δημιουργική: γιατί ανοίγει πάντα δρόμο για τη γνώση. Έτσι και η σημερινή. Ίσως μας βοηθήσει να καταλάβουμε ότι η δημαγωγία δεν είναι μια απλή παθολογική κατάσταση, που αντιμετωπίζεται με ηθικολογικές καταγγελίες και με τις πανάκειες της ψήφου ή της επανάστασης. Είναι θανάσιμη ασθένεια που ενδημεί στις δημοκρατίες από την εποχή του Θουκυδίδη και του Ψευδο-Ξενοφώντα έως τις μέρες μας. Είναι η Λερναία Ύδρα που οδηγεί στις επαναστάσεις για να τραφεί μετά από τις σάρκες τους. Είναι το καρκίνωμα που κατατρώνει τη Δημοκρατία, τη μόνη ουτοπία μεγάλης κλίμακας που δοκιμάζει ακόμη ο άνθρωπος – άρα, ίσως, τη μόνη «εφικτή ουτοπία». Αλλά η δημοκρατία όπως την ξέρουμε, σχεδόν ανάλλαχτη από τον 19ο αιώνα, πνέει τα λοίσθια – το έχω ξαναγράψει και επιμένω. Μόνη ελπίδα είναι η μετάλλαξή της. Οι νεότεροι αναγνώστες, όσοι προσβλέπουν σε μια νέα μορφή της, θα χρειαστούν γνώση, πολλή γνώση για να θεσμίσουν από την αρχή την κοινωνία μας - όπως θα έλεγε, καλή ώρα, ο Καστοριάδης. Και γνώση δεν γίνεται χωρίς καλά βιβλία, χωρίς μαθητεία, χωρίς εκπαίδευση. Η δημοκρατία γενιέται με την καθολική ψήφο, αλλά δεν επιβιώνει χωρίς καθολική παιδεία.

Καλό βιβλίο, λοιπόν: και γόνιμοι οι συνειρμοί στους οποίους μας οδηγεί.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΡΤΙΑΗΣ